

RAHVALUULE ŽANRID

Ülo Valk

Rahvaluulel on palju väljendusvahendeid, mitmesuguseid kunstilisi vorme, mis annavad edasi erinevaid tähendusi ja suhtumisi. Kui me nime-tame üht rahvaluulepala lorilauluks, teist muinasjutuks või legendiks, kolmandat mõistatuseks, siis osutame rahvaluule žanridele, mida eesti folkloristikas on nimetatud ka liikideks. Igas lauldud laulus või jutusta-tud loos avalduvad mingi žanri tunnusjooned. Iga üleskirjutatud tekst kuulub kokku teiste samalaadsete tekstidega, kuigi nende esitamiste vahel pole otsest seost. Esitajad võivad olla erinevast rahvusest ja elada sootuks erineval ajal.

Kitsamas tähenduses piirdub žanri mõiste sõnalise väljenduse vormidega. Avaramas tähenduses võime rääkida ka sellistest žanri-dest, mille peamiseks väljendus-vahendiks on tegevus ja heli: näi-taks kombat, mängud, tantsud, rahvamuusika, mõne uurija arvates ka traditsioonilised tööd ja nende eskuste edasiandmine.

Folkloristika ajalugu on üha uute žanride avastamise ning uurimise lugu. Vastav teooria hakkas kujunema üksikžanride eristamise alusel. 16. sajandi lõpul pööras sakslane **Johann Gottfried Herder** (1774–1803) erilist tähelepanu rahvalauludele, milles tema meelest avaldus rahva hingelaad. Eeskujulikuks ja Euroopas laialt tuntud kogumikuks sai Herderi koostatud antoloogia „Rahvaste hääled lauludes“ (1778–1779), mis teiste kõrval sisaldas ka eesti rahvalaule. Vennad **Jakob** ja **Wilhelm Grimm** tõstsid kujunevas saksa folkloristikas esile rahvajutud, pöörates erilist tähelepanu muinasjutule ja muistendile kui kahele põhi-žanrile. Grimmid kirjutasid 1816. aastal: „muinasjutt (*Märchen*) on poeetilisem, muistend (*Sage*) ajaloolisem.“ Sellest selgub, et nende kahe žanri suhe reaalsusse on erinev: muinasjutu sündmused toimuvad väljamõeldud kunstilises ruumis, muistend aga paigutatakse „päris“ maailma. Mõlema žanri erijooned avalduvad selgemalt, kui neid oma-vahel võrrelda.

Folkloorižanri all mõistame suhte-liselt püsivat, esituses korduvat vormi, mis erineb teistest kunsti-lise väljenduslaadi, tähendusliku sisu ning funktsiooni poolest.

Žanr	Usutavus	Aeg	Koht	Tegelased
Müüt	Fakt	Kauge minevik	Teine või varasem maailm	Jumalad, vägilased
Muistend	Fakt	Lähiminevik	Tänapäeva maailm	Inimesed, vaimolendid
Muinasjutt	Väljamõeldis	Ajatu	Määratlemata	Inimesed, loomad jt.

Näeme, et müüti ja muistendit ühendab see, et pärimuse kandjad peavad neid tõeks, erinevalt muinasjutust, mis tugineb fantaasiale. Ent kui müüdi sündmused leiavad aset loomise algaegadel, siis muistend paigutatakse lähiminevikku, ja muinasjutu seiklused leiavad aset väljaspool maise aja kulgemist. Muinasjutu toimumispaik jääb lahtiseks, aga muistendi puhul on selleks jutustajatele tuttav ümbruskond ning müüdi sündmustik leiab aset kauge mineviku maailmas, mis praegusest paljuski erineb. Müüdi kangelased on jumalad ning muistse aja vägilased. Muistendi peategelane on inimene ja sage kõrvaltegelane mõni rahvusundis tuntud üleloomulik olend. Muinasjutus tegutsevad inimtegelased, aga lisaks ka loomad ja fantastilised olendid, kelle olemasolusse jutustaja ega kuulajad ei usu.

Bascomi skeemi aluseks on žanride eristamine sisu järgi. Teine Ameerika Ühendriikide folklorist **Roger Abrahams** on pakkunud välja skeemi, kus žanride omavahelisi suhteid nähakse esituse ja tegevuse alusel. Abrahams tõstab esile sellised žanrid, kus esitaja ja auditoorium sulavad sedavõrd kokku, et nende eristamisel pole mõtet. Sellise kollektiivse folkloori näited on släng, mitmesugused erikeeled (pi-keel), rahvapärased nimetamistavad (ka hüüdnimed). Need interaktiivset suhtlemist eeldavad žanrid vastanduvad staatilistele žanridele nagu rahvakunst, skulptuur, rahvapärane ornament, kus kunstnik läbib pealtvaatajatega oma teose vahendusel. Kahe äärmuse vahele jäävad mängulised žanrid, nagu mõistatused, mängud ja lisaks sellised klassikalised žanrid nagu laulud, muistendid, anekdoodid, muinasjutud. Mõned neist võivad kuulajaid esitamisse kaasa haarata (näiteks laulu refrääni saab hõlpsasti kaasa laulda), teised on monoloogilised žanrid, kus kuulajad jäävad suhteliselt passiivseks (mitmed rahvajutud, mida kuulatakse vaikides).

Üks oluline küsimus, mida žanrimõiste puhul tuleb silmas pidada, on vaatepunkt. Kas räägime rahvapärastelt määratletavatest žanridest või teaduslikest kategooriatest, mida kasutavad folkloristid? Rahvapärastelt on kasutusel näiteks „ebausu“ mõiste, mida folkloristid enamasti ei kasuta negatiivse tähendusvarjundi ja ebamäärase sisu tõttu. Muistend on seevastu eelkõige teaduslik termin, mille üks rahvapärasteid vasteid eesti keeles on „legend“. Žanre tunnevad nii pärimuse kandjad kui folkloristid, kuid viimased on rahvapäraste nimetuste ja vormide alusel kujundanud oma teoreetilised süsteemid.

Eesti folkloori **põhižanrid**, mida on rohkesti talletatud ja uuritud, on järgmised:

Rahvalaulud: regivärsiline laul ehk regilaul, uuem ehk riimiline rahvalaul.

Itkud: surnu-, mõrsja- ja nekruti-itk.

Rahvajutud: muinasjutt, muistend ehk usundiline jutt, naljand, anekdoot, pajatus ehk tõsieluline lugu.

Lühivormid: vanasõna, mõistatus, kõnekäänd.

Loitsud ehk nõidussõnad (ka needused ja sajatused).

Paljud neist koosnevad omakorda allžanridest. Näiteks on olemas imemuinasjutud, loomajutud ja muinasjutud rumalast kuradist; muistendeid on eesti folkloristikas pikka aega liigitatud hiiu- ja vägilasmuistenditeks, kohamuistenditeks, ajaloolisteks muistenditeks ja usundilisteks muistenditeks. Iseseisvate nähtustena kuuluvad rahvaluule hulka veel tervitus- ja hüvastijätuvormelid, rahvapärane sõim, kuulujutud, toostid, albumisalmid, liisklugemised ja paljud teised žanrid. Loend pole ammendav selgi põhjusel, et rahvaluules kujunevad pidevalt välja uued väljendusvormid, seda tänapäevalgi. Paraku pole meil ka kaugema mineviku folkloorist ülevaatlikku pilti. Nii pole selgust, milline oli müütide osakaal vana-Eesti suulises pärimuses. Müütidest on säilinud jälgi peamiselt regilauludes, milles kirjeldatakse näiteks maailma sündi imelinnu munadest või taevani kasvanud kosmilisest puust – suurest tamme.

Lisaks neile sõnalistele vormidele on žanritunnuseid ka rahvameditiinil, maagial, rahvamuusikal, -tantsudel, -mängudel ja -kommetel. Mõnedes maades (näiteks Ameerika Ühendriikides) uurivad folkloristid ka rahvakunsti, käsitööd, rahvapäraseid toite, rahvariideid, tööriistu, arhitektuuri ja kõige sellega seotud töövõtteid ja tavasid. Eestis on need materiaalse kultuuri valdkonnad etnoloogide (varem etnograafide) uurimisala.

Kirjandust

- Abraham, Roger. The Complex
J. Ben-Amos. Austin, 197
Am. Stud. Suome-karjala rahva
Tallin, 1984. 15–76.
Basson, William. The Forms
Readings in one Theory of
London, 1984. 5–29.
Eesti folkloor. Toim. R. Viidale
Hans-Lager, Trudier. Genre. Ed
by B. Feintuch. Urbana, Ch
Helsinki, Lahti. Folkloristic Theori
Sikala. *Studia Fennica* 33.
Tahre, Ülo. Rahvaluule. *Eesti ra*
1998. 545–587.

Kirjandust

- Abrahams, Roger. The Complex Relations of Simple Forms. *Folklore Genres*. Ed. by D. Ben-Amos. Austin, 1976. 193–214.
- Apo, Satu. Soome-karjala rahvaluule. *Soome kirjanduse ajalugu*. Toim. K. Laitinen. Tallinn, 1994. 15–76.
- Bascom, William. The Forms of Folklore: Prose Narratives. *Sacred Narrative. Readings in the Theory of Myth*. Ed. by A. Dundes. Berkeley, Los Angeles, London, 1984. 5–29.
- Eestiski folklor*. Toim. R. Viidalepp. Tallinn, 1980.
- Harris-Lopez, Trudier. Genre. *Eight Words for the Study of Expressive Culture*. Ed. by B. Feintuch. Urbana, Chicago, 2003. 99–120.
- Honko, Lauri. Folkloristic Theories of Genre. *Studies in Oral Narrative*. Ed. by A.-L. Siikala. *Studia Fennica* 33. Helsinki, 1989. 13–28.
- Tedre, Ülo. Rahvaluule. *Eesti rahvakultuur*. Toim. A. Viires ja E. Vunder. Tallinn, 1998. 545–587.

Mõne rahvaluuležanri puhul pole peamine väljendusvahend sõna, vaid tegevus. Kambja poisid mänguhoos. Foto: R. Viidebaum 1933.

